

УДК: 364-787.522:159.923:378.011.3-057.87(045)
DOI:10.31339/2617-9598-2018-2(2)-9-16

Алмаші Світлана Іванівна
старший викладач кафедри психології
Мукачівський державний університет
Дзямка Ольга Василівна
студентка спеціальності «Психологія»
Мукачівський державний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

***Анотація.** У статті здійснений теоретичний аналіз соціально-психологічної адаптації студентів у сучасному освітньому просторі. Представлено результати емпіричного дослідження. Зроблено висновок щодо наявності соціально-комунікативних труднощів у відносинах студентів з однолітками. Окреслено перспективу подальшої роботи, яка полягає у підготовці програми соціально-психологічного тренінгу з проблеми адаптації студентів-першокурсників до навчання у закладі вищої освіти.*

***Ключові слова:** адаптація, розвиток особистості, соціально-психологічна адаптація, чинники адаптації, труднощі адаптації.*

Постановка проблеми. Бурхливі соціально-економічні перетворення, накопичення нових знань у різних галузях науки, вдосконалення процесів виробництва, стрімка інформатизація суспільства - все це породило нові вимоги до людини. Сучасному суспільству необхідні люди, здатні не тільки співіснувати з навколишнім середовищем, але і реалізовувати свій внутрішній потенціал у ньому.

Однак більша частина сучасної молоді нездатна пристосовуватися і розвиватися в умовах мінливої дійсності. Проблема дезадаптації молоді особливо актуальна, коли мова йде про майбутнє фахівця. Саме від того, як підготовлений молодий фахівець буде залежати рівень його професійної діяльності, а, отже, рівень виконуваної роботи.

В даний час проблема адаптації студентів на початковому етапі професійної підготовки займає одне з центральних місць у психолого-педагогічних дослідженнях. Це обумовлено тим, що система освіти у закладах вищої освіти виявилася непідготовленою до трансформацій суспільного життя, коли одні лише знання у традиційному розумінні не можуть виступати в якості засобу успішної адаптації вчорашніх школярів.

У своєму дослідженні ми розглядаємо адаптацію в контексті соціалізації особистості, процесу, який дозволяє людині придбати новий статус студента майбутнього фахівця. Від того, як довго за часом і по різних причинах відбувається процес адаптації, залежать поточні і майбутні успіхи студентів, процес їх професійного становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури вказує на те, що питання адаптації студентів до умов навчання у закладах вищої освіти займає одне з провідних місць у дослідженнях щодо проблем формування особистості майбутнього

фахівця. Так, теоретичні питання адаптації розроблені В. Петровським, А. Мудриком, загальні проблеми соціальної адаптації особистості, як специфічної форми соціальної активності, представлені в працях Б. Ананьєва, Г. Балла, Ю. Гана, Л. Виготського та ін. Адаптація особистості є необхідним процесом перетворення індивіда в повноправного, активного члена соціальної групи. Відносна завершеність процесу соціальної адаптації до професійної діяльності, групи, колективу, праці, відповідність особистості основним вимогам і соціальним очікуванням є основною умовою нормального функціонування особистості в даному соціальному оточенні.

Достатньо широко представлені в сучасних психологічних дослідженнях особливості соціальної адаптації студентської молоді в плані часу і динаміки, змісту і критеріїв, видів та результатів адаптації (М.Д.Дворяшина, А.М.Колесова, Д.А.Андрєєва, Т.В.Середа, Т.В.Землякова, Г.Ш.Габдрєєва, А.Л.Мацкевич, А.І.Соловійова, Ю.О.Бохонкова). Різні аспекти проблеми адаптації були предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених (Ф.Александр, Р.Бенедикт, Дж.Даллард, М.Мід, Н.Міллер, Р.Сірс, Т.Френч та ін.), проте й досі відсутній єдиний погляд на саму сутність даного поняття. Очевидна актуальність та соціальна значущість проблеми й зумовили вибір теми дослідження.

Мета статті полягає у теоретичному розкритті та емпіричному дослідженні соціально-психологічної адаптації студентів у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Проблема адаптації є міждисциплінарною та займає важливе місце серед досліджень вітчизняних та зарубіжних психологів. Не зважаючи на численні дослідження адаптації, залишається ще багато прогалин у розумінні сутності, видів та структури цього феномену, а також чинників, що її зумовлюють.

Проведений аналіз основних підходів щодо дослідження адаптації підтверджує, що всі вони внесли свою частку у вивчення адаптації. Однак, у кожному підході спостерігається своєрідне бачення її природи, функцій та критеріїв успішності. Адаптація розглядається як процес або стан (необіхевіоризм), адекватна продуктивна результативність (інтеракціонізм), співвідношення змін середовища й особистості (психоаналіз).

Майже всі автори розглядають адаптацію як процес пристосування до різних станів зовнішнього середовища, у ході якого особистість набуває нові якості чи властивості. У цьому підкреслюється активність адаптаційних процесів, що постійно супроводжують життя людини й сприяють її виживанню в різних умовах. Важливо підкреслити, що адаптація пов'язана з багатьма важливими особливостями особистості: пізнавальними, мотиваційними, ціннісними.

Процес соціально-психологічної адаптації охоплює складну систему взаємодій, спрямованих на оволодіння новими суспільними формами діяльності, зміни соціального

статусу молоді людини на етапі її професійного становлення і саморозвитку, а також на самодисципліну, самоактуалізацію прихованих якостей, саморегуляції, поведінки. Показниками успішної соціально-психологічної адаптації виступає високий соціальний статус індивіда в певному середовищі та його психологічне вдоволення цим середовищем.

Соціально-психологічна адаптація до навчання у вищому навчальному закладі розглядається як комплексний, динамічний процес, обумовлений взаємодією суб'єктивних і об'єктивних соціально-психологічних, психічних, психофізіологічних і фізіологічних чинників.

Основна причина дезадаптації полягає у неузгодженості між інтелектуальним, творчим, особистісним потенціалом першокурсника, з одного боку, і можливостями його реалізації, з іншого. Ще однією важливою причиною дезадаптаційної поведінки учнів до умов освітнього середовища університету є неврегульована емоційна сфера студентів.

Основними труднощами, з якими стикаються студенти, вступаючи у новий етап життя є: переживання, пов'язані з перехідним періодом: від шкільного до дорослого життя; невизначеність мотивації вибору професії; неготовність до самостійного життя, налагодження побуту (особливо для нерезидентів); психологічна неготовність до відповідальності за себе, свої вчинки, прийняття рішень; невміння регулювати час, відведений на навчання і відпочинок; відсутність навичок самоконтролю, саморегуляції поведінки і діяльності; несформованість мотивації навчання у вибраній професії.

У дослідженні соціально-психологічної адаптації студентів у ЗВО взяли участь 75 студентів Мукачівського державного університету. Серед досліджуваних студенти перших курсів спеціальностей «Психологія» (далі П-1), «Початкова освіта» (далі ПО-1) та «Туризм» (далі Т-1).

Аналіз літературних джерел надає можливість виокремити декілька методичних підходів та приділити увагу дослідженню соціально-психологічної адаптації за наступними методиками: анкета «Соціум» (соціометричний аналіз групи, за В. Киричуком) та методика дослідження комунікативних та організаційних схильностей (КОС).

Першою методикою, яка була піддана аналізу, є методика «Соціум» (В. Киричука), яка дозволила виявити наступні критерії: актив, пасив групи, ізольованих, відторгнених студентів; студентів в зоні ризику (див. табл. 1).

Особливості соціометричного аналізу серед досліджуваних (у %)

Структура групи					
Показники	Актив	Пасив	Відторгнуті	Ізольовані	Зона ризику
П-1	33	20	17	17	13
ПО-1	28	24	16	20	12
Т-1	25	40	10	20	5

Аналізуючи отримані результати соціометричного аналізу серед всіх груп досліджуваних, можна виділити наступні тенденції:

- Позитивним є те, що наявна переважна більшість респондентів з активною життєвою позицією, зокрема, у групі П-1 – 33%, у групі Т-1 – 25%, та у групі ПО-1 – 28% досліджуваних. Становище таких першокурсників можна охарактеризувати як благополучне: прийнятність в колективі, відчуття симпатії зі сторони одногрупників, власна зустрічна симпатія тощо. Така психологічна ситуація переживається як почуття єдності з колективом, що сприяє впевненості в собі, відчуттю захищеності. При цьому, найвищі показники по даній шкалі спостерігаємо серед досліджуваних групи П-1, а найнижчі показники серед досліджуваних групи Т-1. Однак було виявлено й значне угруповання студентів, що входять до пасиву групи. Зокрема, у групі П-1 – 20%, у групі ПО-1 – 24% і серед досліджуваних групи Т-1 таких виявилось найбільше – 40%. Подібна пасивна поведінка може стати причиною утрудненого спілкування та подальшої міжособистісної взаємодії у студентському колективі.

- За оцінкою студентів, виявлено відторгнутих студентів. Так, у групі П-1 таких 17%, у групі ПО-1 – 16% та у групі Т-1 – 10%. Неблагополуччя у відносинах з однолітками в колективі, переживання власного відторгнення від групи, може бути причиною ускладнень у процесі розвитку особистості. Стан психологічної ізоляції негативно впливає на формування особистості, ефективність її діяльності і навчання. У зоні ізоляції виявлено більшу кількість студентів у всіх групах досліджуваних. Зокрема, найбільш виражений даний показник серед досліджуваних групи ПО-1 та Т-1, що становить 20% усієї вибірки досліджуваних, дещо нижчий показник у групі П-1 (17%). Такі учні можуть погано навчатися, бути грубими, афективними, агресивними у спілкуванні. Ця проблема негативно впливає на розвиток не лише студентів цих категорій, а й інших вихованців групи. Така ситуація не виглядає оптимістичною, особливо в наш час. На цьому етапі виникає потреба в психологічних консультаціях педагогів, куратора групи та працівників психологічної служби.

- На нашу думку, позитивним є невеликий відсоток студентів, які потрапили до зони ризику. Зокрема, серед досліджуваних групи П-1 таких 13%, групи ПО-1– 12% і групи Т-1 найменша кількість – 5%. Це конструктивно впливає на розвиток відносин студентів групи, і в цілому сприяє підвищенню життєвої активності вихованців. Насамперед, варто приділити увагу студентам, які потрапили в зону ізоляції та ризику. Виявлення конструктивних лідерів та залучення учнів до спільної діяльності сприятиме підвищенню інтеграції та згуртування їх групи, що сприятиме соціальній адаптації першокурсників.

- На основі проведеного соціометричного аналізу, слід відзначити, що найбільш сприятливі показники міжособистісних відносин виявилися серед досліджуваних групі П-1, найбільшу увагу слід звернути на досліджуваних групи Т-1, у яких спостерігаємо відносно високі показники за шкалами «пасивні» та «ізольовані».

Наступною методикою, яку ми використали у ході дослідження, - є методика дослідження комунікативних та організаційних схильностей (КОС). Отримані результати методики представлено у таблиці (див. табл. 2).

Таблиця 2

Рівні вираженості комунікативних та організаційних схильностей за методикою КОС (у %)

Рівні	Шкали					
	Комунікативні здібності			Організаційні здібності		
	Група П-1	Група ПО-1	Група Т-1	Група П-1	Група ПО-1	Група Т-1
низький	33	32	30	40	36	35
нижче середнього	10	12	20	13	16	20
середній	47	40	35	40	36	40
високий	3	16	15	7	12	5
дуже високий	0	0	0	0	0	0

Аналізуючи отримані результати слід відмітити наступні характеристики:

- В цілому, на основі аналізу рівнів вираженості комунікативних та організаційних схильностей, прослідковуємо вищі показники комунікативних схильностей. Дане явище є закономірним для студентів перших курсів, які ще не встигли набути навичок власної самоорганізації в ході адаптаційного процесу.

- Щодо комунікативних здібностей, то у всіх груп досліджуваних найбільш високі показники низького та середнього рівнів. Зокрема, показники низького рівня у студентів групи П-1 складають 33%, у студентів ПО-1 – 32%, у студентів групи Т-1 - 30%.

- Як видно, найвищі показники саме у студентів-психологів, а найнижчі - у студентів групи Т-1. Щодо середнього рівня вияву комунікативних здібностей, то показники наступні: у студентів групи П-1 – 47%, у студентів групи ПО-1 – 40%, у групі Т-1 – 35%. Отримані результати вказують на не сформованість навиків комунікації, низьку комунікативну активність.

Студенти прагнуть до контактів з людьми, проте виявляють низьку діалогічну взаємодію. Показники високого рівня вияву комунікативних здібностей найбільш виражені у студентів групи ПО-1, зокрема високий рівень складає – 16%. Для порівняння, у студентів групи П-1 високий рівень складає – 10%, у студентів групи Т-1 - 15%. Це свідчить, що студенти спеціальності «Початкова освіта» не розгублюються в новій ситуації, швидше знаходять друзів, прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються суспільною діяльністю, допомагають близьким, друзям, проявляють ініціативу в спілкуванні, активно прагнуть комунікації. Показники дуже високого рівня у всіх груп досліджуваних відсутні, тобто серед досліджуваних відсутні студенти з дуже високим рівнем сформованості комунікативних схильностей.

- Аналізуючи показники організаційних схильностей, слід відмітити негативну тенденцію зростання показників низького та нижче середнього рівнів у всіх групах досліджуваних. Зокрема, показники низького рівня у студентів групи П-1 складають 40%, у студентів групи ПО-1– 36%, у Т-1 – 35%. Як видно, найвищі показники у студентів групи П-1, а найнижчі – у студентів групи Т-1. Показники нижче середнього рівня вияву організаційних здібностей наступні: у студентів групи П-1- 13%, у студентів групи ПО-1 – 16%, у студентів групи Т-1 – 20%. Це вказує на відсутність ініціативи, бажання виконувати різні види діяльності, прояв тривожності та незацікавленості у виконуваній діяльності.

- Щодо показників середнього рівня, то найвищі результати отримані у студентів-психологів (П-1) – 40% та студентів-туристів (Т-1) – 40%, у студентів-початківців результати дещо нижчі – 36%. Це свідчить, що студенти планують свою роботу, хоча потенціал їхніх нахилів не відрізняється високою стійкістю на етапі адаптації до нового освітнього середовища.

- Показники дуже високого рівня вияву організаційних схильностей відсутні у всіх групах досліджуваних. Аналіз показників високого рівнів вияву організаційних схильностей супроводжується досить високими показниками у студентів групи ПО-1, зокрема - 12%, та дещо нижчими показниками у студентів П-1 та Т-1 (7% та 5% відповідно). Отримані результати вказують на здатність приймати самостійні рішення в критичних ситуаціях, активно включатися у різні види діяльності керуючись внутрішнім спрямуванням, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поводяться в новому колективі, це ініціативні

люди, які наполегливі в діяльності, яка їх приваблює. Отримані результати високих показників низького, нижче середнього та середнього рівнів сформованості комунікативних та організаційних навиків можуть стати причиною їх дезадаптації та майбутнього погіршення якості знань.

Проведене нами діагностичне обстеження, надає можливість підтвердити припущення, що першокурсники в процесі початкової професійної освіти мають певні соціально-комунікативні труднощі у відносинах з однолітками. Якщо не допомогти учням здолати труднощі, це може негативно вплинути на їхню соціальну адаптацію в нових умовах навчання. Чітке розуміння відмінностей між шкільним класом і студентською групою та процесами спілкування у них, а також розуміння соціальної ситуації, яку учень покинув і до якої йому доведеться адаптуватися, дозволить надати ефективну психологічну допомогу.

Висновки і перспективи. Отже, потреби та проблеми першокурсників, пов'язані з процесом соціально-психологічної адаптації до нового освітнього середовища, породжують необхідність психологічного супроводу процесу адаптації з боку педагогів, кураторів групи та практичних психологів. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці програми соціально-психологічного тренінгу з проблеми адаптації студентів-першокурсників до навчання у ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асиркіна Г. П. Організаційно-педагогічна структура соціальної адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у ВНЗ / Г. П. Асиркіна // Проблеми освіти. – 2013. – №44. – С. 55-59.
2. Бохонкова Ю.О. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації / Ю.О. Бохонкова // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10).
3. Брижак Н. Адаптация студента к учебному процессу как один из факторов повышения профессионализма будущего учителя / Н. Брижак // Educational Researcher: journal. – 2016. – No.9(2). Volume 45. – С. 863-870.
4. Дехтярьова І. Міжнародний досвід адаптації студентів - переселенців / І.Дехтярьова, Ю.Кращенко // Вища школа. – 2017. – №10. – С. 23-38.
5. Дробко І. Визначення адаптованості та згуртованості першокурсників у навчальному колективі. / І. Дробко // Психолог. – 2009. – №36. – С. 18-20.

REFERENCES

1. Asyrkina H. P., 2013. Orhanizatsiino-pedahohichna struktura sotsialnoi adaptatsii studentiv-pershokursnykiv do umov navchannia u [VNZ Organizational and pedagogical structure of freshman's social adaptation for learning conditions at the university] Problemy osvity. #44. pp. 55-59.

2. Bokhonkova Yu.O., 2005. *Mozhlyvosti korektsii osobystisnykh chynnykiv sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii* [Possibilities of personal social-psychological adaptation aspects correction] *Sotsialna psykholohiia*. #2 (10).
3. Bryzhak N., 2016. *Adaptatsyia studenta k uchebnomu protsesu kak odyh yz faktorov povysheniya professyonalizma budushcheho uchytelia* [Student's adaptation for educational process, as one of the professionalization factor] *Educational Researcher: journal*. #9(2) Volume 45, pp. 863-870.
4. Dekhtiarova I., 2017. *Mizhnarodnyi dosvid adaptatsii studentiv - pereselentsiv* [International experience of migrant-student's adaptation] *Vyshcha shkola* #10, pp. 23-38.
5. Drobko I., 2009. *Vyznachennia adaptovanosti ta zghurtovanosti pershokursnykiv u navchalnomu kolektyvi* [Establishment of freshman's adaptation and cohesion in educational group] *Psykholoh* #36, pp. 18-20.

Summary. *The article deals with theoretical analysis of the social and psychological adaptation of students in the modern educational space. The main approaches to the study of adaptation problem have been analyzed. Adaptation is considered in the context of personality socialization, a process that allows a person to acquire a new status of a student of a future specialist. The features of the process of social and psychological adaptation of students in the modern educational space have been revealed factors of social and psychological adaptation of students to study at a higher education institution have been characterized. The results of the empirical research of the social and psychological adaptation of students in the higher education institution have been presented by the following methods: the questionnaire "Socium" (sociometric analysis of the group by V. Kirichuk); Methodology for studying communicative and organizational inclinations (COI).*

The conducted diagnostic survey provides an opportunity to confirm the assumption that freshmen in the process of primary professional education have certain social and communicative difficulties in their relations with their peers. If we do not help students to overcome difficulties, it can negatively influence on their social adaptation in the new terms of studies. If we have the clear understanding of differences between a school class and student group and processes of communication, we will be help new student to adapt at the university and to render an effective psychological help. So, necessities and problems of freshmen had related to the process of social and psychological adaptation to the new educational environment. The prospect of further researches would be studied in development of the programme of the social and psychological training on issue of adaptation of students-freshmen in higher educational establishment.

Key words: *adaptation, personality development, social and psychological adaptation, adaptation factors, difficulties of adaptation.*

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>